

הרב דוד יהודה גרינפעלד מייסד ויו"ר משמרת סת"ם

והצדיקו את הצדי"ק לא יחליפנו ... ולא ימירנו

הנה בתקופה האחרונה פנו כמה וכמה בני ישיבות למשמרת סת"ם, ונפשם בשאלתם לסייע להם למצוא אנשים שיואלו לקנות את פרשיות התפילין שלהם שנכתבו בכתב האריז"ל, כי רוצים להחליפם לכתב "בית יוסף". לאחר שדיברנו עמם נתברר, שאבותיהם וזקניהם נהגו להניח תפילין מכתב האריז"ל, והסיבה שהם רוצים להחליפם, כי נאמר להם שיש פוסלים אות צדי"ק שעפ"י האריז"ל הנכתבת ביו"ד הפוכה, לעומת כתב ב"י הנכתבת ביו"ד ישרה הכשרה לכולי עלמא.

כדי להרגיע נפשות הדואגים, לבל יחששו פן ואולי לא יצאו ח"ו הם ואבות אבותיהם מצות הנחת תפילין, מקדישים ^{אוצר החכמה} אנו בעזה"י את מאמרינו דלהלן, שמטרתו: א) לחשוף מבטן מי יצא הערעור, ב) מהו טעם ומקור פסולו, ג) להוכיח שאין שום יסוד לסמוך על דברי המערער.

ובכן, הערעור יצא מאת הסופר ר' אברהם חיים שמאלעוויצר מק"ק מינסק. ערעורו נתפרסם בשנת תרי"ח בוילנא עם הדפסת ספרו "כתוב לחיים [כתיבה תמה]",¹ בו שתל תמונת אות צדי"ק ביו"ד הפוכה בתוך דברי רבנו ה"ברוך שאמר" (שהעתיק לספרו הנ"ל) אשר פסל את האות צדי"ק שעשו בארץ ביירן והחטיאו את הרבים. ובאמת לא איירי ה"ברוך שאמר" כלל מצורת צדי"ק ביו"ד הפוכה, וכדיתבאר להלן.

לכאורה יכולנו לצאת ידי חובתנו בקיצור אמרים, להודיע שאין זאת אלא "טעות סופר" של הסופר ממינסק בהבנת דברי הברוך שאמר, וטעות לעולם חוזר. אך במחילה מכבודו אין כאן טעות, אלא עיקום וסילוף דברי רבותינו הראשונים, כדי להצדיק את מגמת מערכתו² הנחשפת ומתגלית בספר אחר שהכינו לדפוס³ אך מעולם לא נדפס. ועל דרך שאמרו חז"ל⁴ "דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר", יתבררו ויתבהרו הענינים מתוך "כתב ידו היוצא ממקום אחר", הוא ספרו כת"י הנ"ל הנמצא ברשותנו.

1. במשנה ברורה מכנה את ספרו בשם "כתיבה תמה", ובאמרי שפר מכנהו בשם "כתוב לחיים". ותרוייהו איתנהו על שער הספר עליו הדפיס המחבר: "ספר כתוב לחיים, והוא הלכה מקובצת מן כתיבה תמה ו'ברורה'".
2. הן נגד כתב האשורי שעפ"י קבלת הספרדים, והן נגד כתב האשורי שעפ"י קבלת האשכנזים ה"מקראים" עצמם ספרדים, וז"ל בהקדמת ספרו כת"י: "ומעת שהתחילו בעולם החסידים זה קרוב למאה ועשרים שנה ומקראים עצמן ספרדים, ובאמת אינן מספרדים אלא מאשכנזים הם, שספרדים אינן נקראים רק הפריינקען שבאו מספאניא ולא יותר בעולם, ומקראים עצמן ספרדים שמתפללים בנוסח ספרד, אבל בכתבם של ספרדים פריינקען לא אחזו כלל וכלל... רק החסידים משנים מעצמן בכמה אותיות כגון באותיות שעטנ"ז ג"ץ שזהו דינא דגמרא שיהיו ראשיהם זיינין ממש והם עושים בעין ובשין ראשיהם ויין ברגל שמאלית שלהם, ובאות צדי"ק מהפכים פני היוד לימין...". וראה להלן בהערה 17 כמה דוגמאות שהסופר ממינסק שינה מעצמו את צורתם המקובלת מימות עולם.
3. כמוזכר בהקדמת ספרו "כתוב לחיים [כתיבה תמה]" וז"ל: "וגם בדעתי להביא אי"ה לבית הדפוס גם ספר הקדוש ברוך שאמר... עם כל הגהות הישנים... וגם הוספתי עליהם בעז"ה הגהות חדשות... והשי"ת יזכני להוציאו ג"כ לאורה".
4. ירושלמי ר"ה דף י"ז ע"א: "תני בשם רבי נחמיה 'היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה', דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר".

בספרו כת"י הנ"ל העתיק הסופר ממינסק את ספר "ברוך שאמר" לרבינו שמשון,⁵ עם כל מהדורות ה"אלפא ביתא" לרבינו יום טוב ליפמן מילהויזן,⁶ עם ליקוטים שונים,⁷ ועליהם הוסיף את הגהותיו ופירושי ששתלם בתוך⁸ דברי רבותינו הראשונים והפוסקים.

ושם בהקדמת⁹ ספרו (כת"י) הנ"ל, ערך הסופר ממינסק מלחמת חורמה נגד הכתיבה הספרדית, הנקראת וועלי"ש,¹⁰ עד שקרא עליה תגר שהיא חול ולא קודש, ר"ל, כי לדעתו כל ההבדל בין הכתיבה האשכנזית לכתיבה הספרדית האמיתית המקורית, הוא

5. לאחד מן הראשונים שחי בזמן הרא"ש והמרדכי, שכתב פירושי והגהותיו על ספר "תיקון תפילין" לרבינו אברהם מזנשהיים תלמיד מוהר"ם מרוטנבורג. כינוי השם "ברוך שאמר" מבואר בהקדמתו, שלאחר שאביו ואמו עזבו את ארץ מולדתו בוקשן ועברו לעיר פרג"א, הלכו לעולמם ונשארתני אני לבדי יתום בן ח' שנים, אז הדריכני ה' בנתיבתו כדין אבי יתומים, ועמדתי בכל בוקר ובוקר בהשכמה לבית הכנסת, ואמרתי ברוך שאמר בקול ערב שחנני השית"ב ב...ועל כן כינו לי שם ברוך שאמר.

6. בעמ"ח ספר הנצחון. רבינו יו"ט ליפמן קיבל מרבינו המרדכי ומרבינו שמשון ברוך שאמר, והעתיקו מרן הבית יוסף (ריש סימן ל"ו ד"ה ומצאתי) וז"ל: "ודע שמצאתי קונדרים לחכם אחרון שמו ה"ר יצחק ברוך שאמר, מדבר בדרך ארוכה בצורת האותיות וייטבו דבריו בעיני ולכן ראיתי להעתיקו פה", עכ"ל הב"י.

7. הספר כולל הקדמה ארוכה שעיקרה נגד הכתיבה הספרדית, ואחר העתקת ספרי הברוך שאמר והאלפא ביתא, העתיק את הגהות מיימוניות על הא"ב, ואת דרכי משה הארוך להרמ"א על הא"ב, ואת הלבוש על הא"ב. בסוף ספרו העתיק "ספר צורת האותיות על צד קבלת מורי אר"י ז"ל לפרט תקל"ג הקטן יואל בלא"א מוהר"ר יקותיאל זקש זצ"ל מגלוגא דיין ומ"ץ דק"ק בערלין יע"א". וכדף השער כתב, שקיבל את הספר הנ"ל מאת הגאון המפורסם האמיתי בכל קצוי ארץ ר' דוד לוריא מביחאו ישן להדפיסו ולזכות את הרבים. והזכיר זאת גם בהקדמת ספרו "כתיבה תמה" המודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 344.

8. וז"ל הרה"ג בעל "מנחת סולת" במבוא לספר "ברוך שאמר" (ירושלים תש"ל): "כמה מחידושי-הערותיו אלו הדפיס בספרו כתיבה תמה כמעט באותו סגנון ולשון הכתוב לפנינו בכתב היד, אולם במחילה מכבודו עשה בדברי רבינו [הברוך שאמר] כאדם העושה בתוך שלו, תיקן והגיה, מחק והוסיף, והכל מדעת עצמו וכראות עיניו, ולכן במקום לנקות משגיאות, העלה כולו קמשונים כסו פניו חרולים". ראה להלן הערות 56 ו-76.

9. אותו כתב בעיה"ק בירושלים לאחר עלייתו לארה"ק, כמפורש בפתיחתו שם וז"ל: "ושוכן מעונה זכני והביאני הלום לאה"ק בירושלים ובציון תובב"א מקום שער השמים, וב"ה ביררתי בעין יפה ביתר שאת שלא דימיתי כהנה, וברחמי המרובים יזכני להדפיסם על מכוונה במהרה". בפתיחתו שם מזכיר עוד ספר (כת"י) שחיבר בשם "הלכה פסוקה" וגם הוא לא נדפס עדיין.

10. וז"ל (בהקדמתו עמוד 8): "וקראו שם הכתב ששינו בכינוי וועליס-כתב, שביאורו מוועליס לשון חירות, שיצא מקדושה לחול. ולכן קראו אותו כתב בכינוי שלא יאמרו שזהו כתב המקודש, כי כתב המקודש אין לו שום כינוי כלל רק כתב אשורי... ובעת שהתחילו להביא בדפוס, האשכנזים ידעו שזהו כתב ששינו הספרדים פריינקען הוא חול גמור ואין בו שום קדושה ולכן התחילו להדפיס כל הדברים בזה הכתב ששינו הספרדים". ועוד ממשיך שם (בעמוד 9) וז"ל: "וגם ראיה מהב"י שהיה ספרדי שאביו ואמו היו ספרדים פריינקען, ועל כל פנים בחיבורו בטור אר"ח סימן ל"ו ביאר הב"י כל אות ואת להלכה למעשה לקבוע הלכה לדורות בכתבה תמה ומרובע, ולא באותה כתיבה הארוך, הגם שהם שוים בצירוף האותיות, כזה כן זה, המה שאחזו הספרדים מקדם, וכ"ש וכ"ש חו"ש לא באותו הכתב ששינו הספרדים מקדם וקראו שם הכתב וועליס שהוא פסול לגמרי לסת"ם... והברוך שאמר... מזהיר ואומר 'ולא כשכותבים ומדפיסים במחזורים ובחומשים, מפני שהכתב וועליס שמדפיסים מאתו הוא מהכתב ששינו הספרדים שלא לחול עליו שום קדושת הכתב כלל... וכוונתו של הב"י היה להראות לההמון עם ספרדים פריינקען, הגם שיש מהם ליומדים, שלא יכתבו עוד בכתב וועליס... ועכ"פ ההמון ספרדים לא שמעו להב"י וכותבים אותו הכתב ששינו מקדם עד היום בפסול לסת"ם", עכ"ל הסופר ממינסק. ואין כאן המקום להרחיב תגובתנו על דבריו אלו נגד הכתב הספרדי המקודש שכתב רבינו הר"ן בעצמ"ק בס"ת שלו, וכתב מקודש זה חזינן בס"ת שכתבו גדולי עולם כמו הגה"ק רבי עזרי' פיג"ז בעל גידולי תרומה, והמהר"י אבובב רביה דהמהר"י בירב רבו של מרן הב"י. וראוי לציין כי בבית מדרשו של הגאון רבי עקיבא איגר בפאזען היו כמה ס"ת בכתב וועליש (עם כל קוצי היר"ד דין דר"ת כדת וכהלכה) כמבואר בשו"ת לתלמידו הגאון רבי אליהו גוטמאכער מגרידיץ (אר"ח סי' ה' או"ק ג'), ובספר "פסקים ותקנות לרבי עקיבא איגר" (סי' ו') המודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 726.

רק בזה שהאשכנזית היא כתיבה קצרה [מרובעת] והספרדית היא כתיבה ארוכה בגובהה, ותו לא מדי.¹¹

ולפלא, האיך מכחיש את החי, הוא רבינו הטור שהביא משמיה דאביו ד"הרבה משונה" הכתיבה הספרדית מהאשכנזית, וז"ל:¹² "וכתב אדוני אבי הרא"ש ז"ל בתשובה, צורת האותיות אינן שוות בכל המדינות, הרבה משונה כתב ארצנו¹³ מכתב הארץ הזאת¹⁴ ואין פסול בזה השינוי".

ונוראות נפלאנו על הסופר ממינסק, כי בהקדמתו הביא ממרחק לחמו לשון הר"י עמדין ז"ל לענין כתב הלוחות וס"ת שכתב משה שהוא בכתב המאושר שלא נשתנה כל עיקר.¹⁵ והאיך התעלם מתמונת האותיות הספרדיות שהזכיר הר"י עמדין בספרו "מור וקציעה"¹⁶ על השו"ע בסימן לו, אשר מעיד עליה מזכרוננו שהיא הכתיבה הספרדית המאושרת, וז"ל:

11. וז"ל (סוף עמוד 6 בכת"י הנ"ל) "שאין לנו לכל ישראל שבעולם אלא כתב אחד, הכתב האשורי, שאנו כותבים בו הסת"ם והוא מבואר בב"י בסימן ל"ו המביא בשם ברוך שאמר [האלפא ביתא] כמבואר בו הלשון מצאתי קונדריס לחכם אחרון... והעתיק מדבריו להלכה למעשה לדורות... ופירש [רבינו האלפא ביתא] בין א"ב ראשון לשני וזה לשונו, ויש לך לדעת ששיעור האותיות לפי מדת הקולמוסין אשר אכתוב הוא לפי השיעור מכתובה קצרה כשיש בחלל הבית הלבן שבו עובי הקולמוס היינו כעובי הכתב, אבל בכתיבה ארוכה צריכה לובן יותר מהקולמוס השחור, ובציור האות שוה זה כזה... וזה ידוע מקדמונים [?] שהאשכנזים אחזו בכתיבה קצרה ומרובע ונקראת כתיבה תמה ומרובע, והספרדים אחזו מקדמונים בכתיבה ארוכה שנקראת כתיבה תמה לבד, אבל הציורי אותיות שוים זה כזה בלי שום שינוי כלל, ואם שינה מציורו נפסל האות", עכ"ל הסופר ממינסק [מבלי לציין מי הם הקדמונים שהזכיר], ואין זאת אלא בדוּתא בעלמא, וכל המעיין בדברי האלפא ביתא [בין הא"ב הראשון לשני] על מדת עובי הקולמוסין (המודפס בספר ברוך שאמר עמוד ר"ד) יראה דלא איירי שם כלל מכתובה הספרדית. והרי ע"ז גופא התפלא הר"י עמדין על מרן הב"י שהעתיק לספרו רק את צורת האותיות האשכנזיות מקונטרס ר"י ברוך שאמר (שהוא האלפא ביתא לרבינו יו"ט), וז"ל "ונפלאתי מאד על שלא זכר אותה הרב המשביר, בהיותה מנהג אנשי ארצו". ובאמת כבר הרבה דיו נשפך על פליאה זו, ובשו"ת "חיים ביד" (סימן פ"ג) להגה"ק רבי חיים פאלאג'י ז"ל כבר כתב ליישב: "דאילו הרב ב"י היה מוצא איזה קונטרס שמדבר על תמונות ספרדיות בודאי דהיה מאסף אותו הביתה בית יוסף", ובספח"ק "משנת חסידים" לרבינו עמנואל חי ריקי זלה"ה כתב וז"ל (במסכת תיקון תפילין פרק א סעיף ז): "ומלבד הדינים הידועים שצריך לזוהר בכתיבתם ועשייתם כו', יצייר אותיותיהם ברבוע כמנהג האשכנזים, או בעגול כמנהג הספרדים, ולא ישנה ממנהגו אם אפשר לו, כי שורש יש לכל המנהגים האלה למעלה", עכ"ל (מודפס בספרנו ילקוט צורת האותיות עמוד 692).

12. יורה דעה סימן רע"ד.

13. היא ארץ מולדתו אשכנז.

14. היא ארץ ספרד, אליה ברח רבינו הרא"ש מחמת המציק, לאחר שרבו המהר"ם מרוטנבורג ז"ל נלב"ע בבית האסורים, והיה בדעת הצורר לתפוס את הרא"ש ולבקש מהיהודים כופר נפשו (רש"ל בים של שלמה על גיטין) ונתקבל לאב"ד ור"מ בטולידו (טולטולה) על מקומו של רבינו יונה מגירונדי.

15. וז"ל שהעתיק מדברי הגאון ר' יעקב עמדין ז"ל (מבלי לציין את שם הספר שממנו העתיק דבריו): "סבי דאזלי אתיגרא התגרו מלחמה באיזה כתב נתנה תורה לישראל כדאיתא פ"ב דסנהדרין, ראינו להרים מכשול מדרך עמינו ולהזכיר מה שזכרו כבר המפרשים המחוכמים המפורסמים, דכולי עלמא לא פליגי בכתב הלוחות וס"ת שכתב משה ושם בארון, שהוא היה בכתב המאושר ודאי, ולא נשתנה כל עיקר כי מכתב אלקים הוא, וכל קוץ ותג שבו רומזים לסודות עליונים. ולא קבלוהו ישראל מאשור חלילה, אלא בארץ אשור חזרו ויסדוהו אחר ששכחוהו. וזה מפני שלפי אותו הדעת לא נמסר הכתב ההוא לישראל לכתוב בו כלל, גם לא ספר תורה שלהם שמצוה על כל אחד מישראל לכתוב לעצמו, ואפילו של בתי כנסיות שקורין בו בעשרה לא ניתן לכותבו [בזה הכתב, ו]מפני רוב קדושתו הסתירוהו והעלימוהו מעין כל אדם בתחלה כשניתנה התורה לישראל לצורך לימודם, אלא היו מעתיקים התורה לרבים בכתב עבר הנהר שהוא הכתב ההמוני לעברים, ולא נכתבה התורה אשורית רק בס"ת שנצטוה מרע"ה לשומו בצד ארון ברית ה'. וכן היו הלוחות כתובים באותו הכתב המאושר האלה למען לא ילמדוהו להשתמש בו לדברי חול. עד שבא עזרא ושינה הכתב לענין כתיבת ס"ת מעתה, והתקין להכתב כל ס"ת בכתב הקדוש מן אז והלאה שעלו מאשור ונתעלו בפרישות, עכ"ל. ותשואות חן לידידי איש האשכולות הרה"ג ר' מנחם זילבער שליט"א ממאנסי שמצא דברי ר"י עמדין אלו בספרו "מגדול עוז" עמוד 292.

16. מודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 187.

"הנה נא נדבה רוחי אותי, לדעת לרדוף ולחקור החילופים והשינויים שבין הכתיבה האשכנזית המבוארת כאן בב"י מספר ברוך שאמר ובין הספרדית. ונפלאותי מאד על שלא זכר אותה הרב המשביר בהיותה מנהג אנשי ארצו ז"ל, ועדיין לא חקרתי אחריה לדרוש משפטה מעל ספר אשר לא ימלט חובר לה ולא ראיתו עד הנה, אעפ"כ ארשום לי על כל אות ואות בתוך דבריו של הברוך שאמר השינוי שישנו בזכרוני מאותה כתיבה המאושרת, ודאי בלי קבלה רק ממשפט החוש בלבד, והשי"ת יעזור לי שלא אכשל ואם יגזור ה' עלי ויגמור בעדי אחפש אחר הספרים המדברים בצורות האותיות האשוריות הספרדיות ובטעמיהן".

כידוע העתיק הגה"ק הרב חיד"א ז"ל בספרו "לדוד אמת" את צורת האותיות הספרדיות מספר מור וקציעה. ומכאן מודעה רבה נגד קביעתו המוזרה¹⁷ של הסופר ממינסק, כי אכן "הרבה משונה" מסורת צורת אותיות אשכנז מספרד, ואשר לכן יש לחקור ולחפש אחר הספרים המדברים בצורות האותיות האשוריות הספרדיות ובטעמיהן, כי קודש הם.¹⁸

ובסוף אות אל"ף כתב הר"י עמדין וז"ל: "אין לך אלא מנהג אבות, ודי לנו בשני המנהגים הכוללים, למערביים ולמזרחיים, כל אחד יעמוד בשלו, הבו דלא לוסיק ואין לחדש דבר מעתה".

ולאחר גמר תיאור צורת האותיות הספרדית מאל"ף ועד תי"ו, סיים הר"י עמדין, בזה"ל: "והילך העתק לשון הרח"ו (הרב חיים ויטאל) הובא במצת שימורים, זה לשונו, ושאלתי אם יש לסמוך אל השינויים רבים שראינו בענין ציור כתיבת האותיות בין הספרדים והאשכנזים, והשיב לי, כי יש סמך לכולם וסודות עליונים ורמזים עילאין"¹⁹.

17. עליה החליט לאחר עלייתו לעיה"ק ירושלים, שאין שום הבדל בין הכתיבה האשכנזית לכתיבה הספרדית (המקורית), אלא רק בשיעור החלל בלבד, שהאשכנזית היא כתיבה "קצרה" והספרדית היא "כתיבה ארוכה" ותו לא מיד, כאמור לעיל בהערה 11. כי בעת היותו במינסק או בשמאלעוויץ עדיין לא עלה על דעתו המצאה זרה זו, וכמוכח בספרו "כתוב לחיים [כתיבה תמה]" המודפס בוילנא, שם תיאר כמה אותיות כתב וועלי"ש (א, ב, ד, ה, ז, ט, י, נ, ו, פ, ש) בשינויים שיש בהם ממש ("הרבה משונה") כדקבע רבינו הרא"ש ז"ל. ובאמת תימה, מה החכים הסופר ממינסק באוירא דארץ ישראל, ששינה את דעתו מן הקצה אל הקצה להוציא את הכתיבה הספרדית מקודש לחול ר"ל.

18. ראוי להעתיק פה לשון גאון ישראל רבי שלמה קלוגער ז"ל בספרו "קנאת סופרים" (דף לב: סימן קכ"א) מה שכתב להסופר דק"ק ווילנא, וז"ל: "שמעתי ותרנזו בטני... מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן להוציא גבנוני כרוז על ספרי תורתנו הקדושים אשר מעולמי עד, לומר כיון דהם כתובים בכתב וועליש המה פסולין, ובאמת לפענ"ד איני רואה בהם שום פסול בכתב וועליש... נגד צורת האותיות המבוארין בש"ס. ופה קהילתנו גדולי עולם ישבו בה לפנים, וכמה ס"ת יש בכתב וועלי"ש וקורין בהם, והמה מן היקרים שבס"ת. ובקלויז הגדולה דפה יש ספר כתב וועלי"ש מן הרב הגאון אב"ד דפה בעמח"ס גור אריה יהודא וס' יעלת חן, ובפני קראו בו אלפי אלפים פעמים. האם כל חכמי ישראל לא ידעו פיסולם עד שזה בא ולימד אותם. ואם היה לו איזה קושיות על כתב וועליש היה לו לכתוב קושיותיו לחכמי הדור והם יתרצו לו, אבל לא לקרות פסול על הס"ת הללו, ולכן חס מלהזכיר שם פסול עליהם, והמה כשרים משופרי דשופרי. והמוציא כסילות הזה ימתח על העמוד אם לא ישוב בתשובה בפני רבים, להודות כי המוציא דבה הוא כסיל. אם ככה יעשה ירחמו עליו, ואם לא יעשה כן ראוי להדפו ולרדפו במה דאפשר. והספרים הם כשרים גמורים וזכותם יעמוד לנו ולכם", עכ"ל. ועיי"ע בשו"ת "חיים ביד" להגה"ק רבי חיים פאלאג'י ז"ל אב"ד איזמיר סימן פ"ג בנידון זה להסופר דק"ק ווילנא הנ"ל.

19. והמשיך המצת שימורים את דבריו שם וז"ל: "וכמו שראינו בעינינו בתוך הדרושים והיהודים שלו לכמה מיני ציורים וציורפים משתנים צורת האותיות" (מודפס בספרו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 694). וכן איתא בשעה"כ למהרש"ו וז"ל: "כי לכולם (צורת האותיות האשכנזיות והספרדיות) יש רמז בסוד נרמז למעלה. ולכמה ציורים ושינויים וציורפים משתנים צורת האותיות" וראה מאמריו "קווצותיו תלתלים" על האותיות המשונות שבתורה (הנדפס בקונטרס

והנה בשולי הגליון שם לצד אורך הדף, ציין הסופר ממינסק את פירושו על ב' הענינים הפוסלים הנ"ל בזה הלשון:

* **ושבורה וחצאית**, שייך לומר באות פ' **כפופה** שצריך להיות כ"ף כפופה מבחוץ ועושה אותו כמו בי"ת מבחוץ.

* **ופרודה ודבוקה**, שייך לומר באות צדי"ק **כפופה**, כמבואר לקמן על מקומו שבמקום שצריך להיות דבוקה עושה אותו פרודה, ובמקום שצריך להיות פרודה עושה אותו דבוקה, עכ"ל הגהתו.

הרי לנו דכבר בתחילת ספרו, קבע לו הסופר ממינסק מטרה לצאת במערכה לפסול ב' אתויון דאורייתא המקובלים מאז ימות עולם, ותלה עצמו באילן גדול ה"ה רבינו שמשון ברוך שאמר. וכדיתבאר לקמן אין זה כוונת הברוך שאמר, לא מיניה ולא מקצתיה, הן לגבי אות פ"א והן לגבי אות צדי"ק, ועל כן הננו מקדישים מאמרנו זה לבירור ב' אותיות הקדושים הללו דייקא, ונתחיל בצדקת הצדי"ק.

פתח דברינו יאיר בעדות נאמנה על "מעשה רב" מהחזו"א שכבר פורסם על ידינו בעבר,²⁰ ועתה הרינו להוסיף עליו (בהערותינו דלמטה) השוואות ממקורות אחרים, המאשרים את תוכן הדברים, שמהם נבין בס"ד הן את ההוה-אמינא והן את המסקנא של הגאון בעל חזו"א זצוק"ל, כי שניהם צריכים לימוד ותורה היא.

את דברי העדות שמענו מפי הרבני הישיש צמ"ס מוה"ר יוסף היילפרין ז"ל ממאנשסטר, משמיה דאביו הגאון הרב ר' שמואל היילפרין ז"ל שהיה אב"ד (הראשון) של זכרון מאיר בני ברק, אחיו של הרבני הנגיד מוה"ר יעקב היילפרין ז"ל מייסד שכונת זכרון מאיר, וכדלהלן:

כאשר בא פעם אחת הר"ר יוסף לבקר את אביו רבי שמואל, סיפר לו, שאחיו (ה"ה דודו מוה"ר יעקב הנ"ל) אמר לו שהזמין לעצמו תפילין חדשות, הואיל והחזון איש זצ"ל החמיר שלא להשתמש בתפילין שהצדי"ן נכתבו ביו"ד הפוכה.²¹ וזאת למרות שהתפילין שלו היו כשרות ומהודרות בתכלית היופי, מירושת אביהם מוה"ר יוסף (הצדיק²²) ז"ל.

"קדושת ספר תורה" ברוקלין (תשנ"א) דוגמאות נפלאות מצד "הנגלה שבנסתר" דחזו"א בכתבי סת"ם שנכתבו מקדושי ארץ, וכן במאמרנו "תפילין הקדושות של רבותינו" הנדפס לאחרונה בקובץ "לשכת הקודש" (גליון א).
20. בשנת תשמ"ה בקובץ תורני "מקבציאל" (גליון ז', שנה א', עמוד נב) בהוצאת "חברת אהבת שלום" בעיה"ק ירושלים.

21. כי אכן סבר החזו"א בתחילה, דגם הספרדים נהגו לכתוב יו"ד ישר בצד"י עד זמן הב"י והאר"י, עיין במכתבו המודפס בספר "צדקת הצדיק" (ירושלים, תשי"ד לרבי ארי' ליב פרידמן ז"ל) פרק י"ד עמוד ע"ח, וכדכתב שם: "ולכן אני מחמיר לקחת צ' ביו"ד ישר שלא ערער עליו אדם, וכן אני מיעץ לאחרים".

22. כינוי זה קרא עליו החזו"א ז"ל, וכפי שסיפר לי נינו הרה"נ כש"ת מוה"ר אברהם הלפרין הי"ו (במוה"ר נחום יואל ז"ל בנו של מוה"ר יעקב הלפרין ז"ל מייסד זכרון מאיר ב"ב, שהי' בנו הצעיר של מוה"ר יוסף זלה"ה). רבי יוסף הסתופף אצל הרה"ק רבי דוד משה מטשארטקוב וצלה"ה ונלכ"ע י"ט תמוז תרנ"ד, ובשנת תש"ח, 54 שנים אחר פטירתו, פתחו את קברו והעלו את ארונו לא"י. מרן החזו"א נכנס לחדר הטהרה יחד עם אנשי החברה קדישא לפתיחת הארון. כאשר יצא החזו"א, קרא לבניו ושאל: מה היו מעשיו של אביכם? ר' יעקב ענה: אני הייתי בן שש שנים כשאבא נפטר, אבל אחי הרב ר' שמואל כבר היה בן י"ח שנים והוא בטח זוכר. הרב ר' שמואל השיב: אבא היה "יושב אוהלים", נענה החזו"א ואמר: הוא היה צדיק בדורו, גופו שלם, לא חסר בו כי הוא זה. (עיי"ע נפלאות כנ"ל לחיזוק האמונה בעניני "השארית הנפש" בספר "דברי תורה" (מהדורה ד' אור"ק ע"ו) שהעיד הגה"ק בעל "מנחת אלעזר" זי"ע מה שראה במו עיניו בעת פינוי בית החיים דק"ק הוקליווע, והדפסנוהו לאחרונה בקונטרס "אבני קודש" ברוקלין, י' סיון תשס"ו).

על כך השיב רבי שמואל לאחיו: "תן לי התפילין של אבא ואני אניחם". ואכן קיבלם ממנו.

בהזדמנות הבאה כאשר נפגש רבי שמואל עם החזו"א שאל אותו על סיבת חומרתו, השיב לו החזו"א, שמקובל בשם הגר"א שאות צדיק ביו"ד הפוכה נתחדש ע"י כת ש"ץ ימ"ש.²³

אמר רבי שמואל להחזו"א: "הלא צורת אות צד"י ביו"ד הפוכה מוזכר בזוהר הקדוש".²⁴ השיב החזו"א: "כנראה שגם בזוה"ק שיבשו הכת הנ"ל את האות צדיק".²⁵ בשומעו זאת, הלך רבי שמואל לביתו, והביא להחזו"א זוהר הקדוש דפוס קרימונה, שנדפס כמאה שנה לערך טרם הכת הנ"ל, ובו מפורש שיו"ד הצד"י הפוך לאחוריו.²⁶ נענה החזו"א ואמר: שאות צדיק ביו"ד הפוכה הוא הצורה מלפני בריאת העולם.²⁷ השיב לו רבי שמואל: שיש לו ספר [ספרא דצניעותא] עם פירוש הגר"א על מאמרי

²³. "בית יעקב" לר' ברוך ברודא (ירושלים תרמ"ד, בחדר א' "תוספות מעשה רב" המיוחס [?]) לבעל פאת השולחן משקלאו) ד"הו עובדא שראו שהביא לפניו חתנו המנוח הרב ר' משה זצ"ל פרשיותיו כתובין... וכן הצד"י כפופין עקומין מאחוריהן היה פוסל וחתכן בעצמו, והיה אומר דגמירא ליה דבא טעות בכתבים ע"י תלמידי הצבי שבור, שהעתיקו בתוך כתבי האריז"ל. וכן הביא עדות זו הגר"מ שטערנבוך שליט"א (בספרו סת"ם כהלכתן עמוד קפג) דהגר"א חתך פרשיות אלו מחמת שהצד"י היה כתוב ביו"ד הפוכה. ובמחכ"ת אין זה נכון כלל, דאי המדובר שם היה על יו"ד הפוכה, מדוע לא כתבו זאת מפורש ולא בלשון סתום ובשפת יתר, כדהקשה בעמח"ס צדקת הצדיק (פרק י"א או"ק ה). ועוד, מדוע פסל דוקא "הצד"י כפופין", הלא עפ"י האריז"ל היו"ד הפוכה גם בצד"י פשוטין! ועל כרחק דהעובדא היה בצד"י כפופין דייקא, והפסול לא היתה מצד היו"ד, אלא מצד הנר"ן של הצד"י הכפופה, כי צוארי הנר"ן היו עקומין לאחוריהן, עד שהאות נראית ככ"ף שעליה ב' ראשים, והוא כציוור המובא ב"אמרי שפר" בשם ה"מצת שמורים" (כלל ה', המודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 485). והנה בכל דפוסי המצת שמורים לא נזכר כלל שהצד"י היא ככ"ף, אלא כנו"ן (ראה "ילקוט צורת האותיות" עמוד 694). ומחא גופא מוכח דאכן היו כתבים דבא בהם טעות זו ע"י תלמידי הצבי השבור שהעתיקו בתוך כתבי האריז"ל, והכל על מקומו בשלום ובמישור.

²⁴. בהקדמת פרשת בראשית באות צד"י שביקש מהשי"ת שיברא בו את עולמו וז"ל הזוהר הק': "עאלת אות צדיק אמרה קמיה רבון עלמא נחא קמך למברי בי עלמא... ובגין כך אנפי דיד מיהדר לאחורא".

²⁵. ובספר כתב-יד הנ"ל (מהסופר ממינסק הנמצא ברשותנו) מביא משמיה דהגדול מפינסק הרה"ג ר' אלעזר משה בעל אהל משה דראה הגירסא "לאסתחרא" בדפוסים ישנים של הזוה"ק, וז"ל: "הרב המפורסם ר' אלעזר משה הלוי הורוויץ נ"י מעיר פינצק אמר משמיה דהגר"א מוילנא שאין לעשות בצדיק יוד מהופך לגמרי לאחוריו... וראיה מן הזוהר... ובגין כך אנפי דיד מיהדר לאסתחרא כו', כה הכי הגירסא הנכונה שהראני הרב הנ"ל בדפוסים ישנים בזוהר, ונשתבשו ונדפסו בדפוסים אחרים במקום לאסתחרא תיבת לאחורא, ומזה יצא להם הטעות וכתבים היוד מהופך לגמרי לאחוריו הספרדים, והגר"א ז"ל אמר שזה הוא הנוסחא הנכונה לאסתחרא", עכ"ל הסופר ממינסק, ונגרר אחריו הגר"מ שטערנבוך שליט"א בספרו "מצות היום" (עמוד נ"ט) ד"יש גורסים לאסתחרא ולא לאחורא בזוה"ק וגר"א זצ"ל".

²⁶. והואיל ודברי הגאון רבי שמואל היילפרין ז"ל סותרים מכל וכל את עדותו של הסופר ממינסק משמיה דהגדול מפינסק שבדפוס ישן (או בדפוסים ישנים!) הגירסא לאסתחרא ולא לאחורא, ע"כ החלטנו לברר בעצמנו בדפוסי הזוהר הישנים (מלפני תקופת הצבי השבור), ואכן **בכולם אין גירסא "לאסתחרא"**, והרי תוצאות בדיקתנו: **דפוס מנטובה** (שנת שי"ח) הגירסא "לאחורא", **דפוס קרימונה** (שנת ש"ך) הגירסא "לאחורא", **דפוס לובלין** (שנת שפ"ג) הגירסא "לאחורא".

²⁷. וז"ל החזו"א במכתבו המודפס בספר צדקת הצדיק (פרק י"ד עמוד ע"א ונדפס בחזו"א או"ח סימן ט): "אין כוונת הזוהר רק על אותיות שנבראו קודם בריאת שמים וארץ, והם ענינים רוחניים ע"פ חכמת עשר ספירות. ואותיות דידן, הם רומזים על מדות ידועות בעולמות הי' ספירות, ובהם יש שינוי לפי זכויות העולם ותיקוניו, עכ"ל. מושג מבהיל הרעיון זה שמתהווים שינויים (דקים) בצורת האותיות הקדושים, ראינו בספר "אוצר הכבוד" (במסכת חגיגה) לאחד מגדולי הראשונים רבינו טודרוס הלוי (אבי הרמ"ה) וז"ל: "ודע כי בצורת האותיות נרמז כמה סודות כמוסים סתומים וחתומים במעשה בראשית ובמעשה מרכבה לפי המקובל בידינו מאנשי אמונה מאל"ף עד תי"ו. ואכתוב לך צורת הלמ"ד לבדה כפי הקבלה הנכונה כו', והוא סוד סתום וחתום שלא ניתן ליכתב. ודע כי צורה זו רומזת דוקא בזמן שביהמ"ק היה קים, ועכשיו שאין ה' שלם ואין הכסא שלם, יש שינוי דק בצורתה, המורה על החורבן והגלות, ואיני רשאי לצייר משום כבוד אליקים הסתר דבר".

ת"ת

אוצר החכמה
מה ש
אה"ח 4567

בתיבה תמה וברורה

בדרך באיירין שהיו בימי שלם היו עושים שום רגל ליום שעל הלחי מימין
אלך שמדביקין פניה של היוד ללואר הדיוק כמו שמדביקין במחורים
כזה **צ** וזנה הם פסולים ומחטאים להם הרגלים מהרי עצמי
הוא שאין מדביקין היוד ללואר הלחי ברנלו מימין (וגם אחר
כאן הפסק בזה ימין) וכל האומיות לריכות להיות ארוקים בלי פירוד
לכד מה' וקו"ף כמו שהגית מהר"מ לעיל : ועוד שמדביקים פני היוד
ללואר הלחי אשר לא כרת כי היקף גוויל בעיקר כאן (ובכאן הוא
נגיעה) וכמו ברחשי הבי"ן והעי"ן וצ"א שאל הדבקו הראשים אפילו כחוש
השערה פסול - כן נ"ל לפי קולר דעמי שהוא פסול ג"כ הכא עכ"ל ברוך
שאלה הראשון - ולדעת הנוהגים בהר"י ז"ל עושים הלחי כזה **צ** עפ"ד זו"ה פ'
בראשית בהקדמה ד' ב' וצ"ל עאלת אום דיוק קמיה רבון **צ** עלמא כו'
עכ"ל ודייקי מהם דמכאן בזה דלגסוי דיוק מהדר לאחורי ומשמע ששומר
מהספק לאחוריו וכמ"ס : אמנם שמעתי מהרב ה"ג ר' אלעזר משה ממאנאשצירלענע
נ"י משמיה דרבינו הגר"א מוילנא זל"ה . שאמר דעיקר הגירסא בזו"ה מהדר
לאסתחרא ולא לאחורי והראיה לי הרב הנ"ל נ"י הגירסא בן בדפוס יבן

[illegible][illegible]

כְּתוּבֵי הַסּוּפֵר מִמִּינוֹסֶה בְּעֵמֶח"ס "כְּתוּבֵי לַחַיִּים" (מִתְחִילָה תַּמְח"ו) בְּזוֹ כֹּתֵב

שבדפוסים **ישנים** הנוסחא "לאסתחרא"

28. וגם בצדקת הצדיק (פרק י"א) הביא טענה זו, וז"ל: "ובאמת הגר"א עצמו מכחישו, כי גרסתו מפורשת בביאורו לספרא דצניעותא שהיא 'לאחורא' ולא לאסתחרא. ושכן פירש הגאון בעל "לשם שבו ואחלמה" בהגהתו שם שהאות צדיק יש לו שני פנים, פן אחד לימין ופן אחד לשמאל.

29. המודפס בספר "צדקת הצדיק" עמוד פ"א.

30. סוגריים מרובעות אלו נמצאים באגרת החזו"א המודפס בספר צדקת הצדיק.

31. אכן מקור קבלה זו בשם הגר"א נתפשטה ע"י הסופר ממינסק בעל המחבר ספר "כתוב לחיים [כתיבה תמה]" (וילנא, תר"ץ). ומודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות עמוד 463, וז"ל: "שמעתי מהרב הג' ר' אלעזר משה

למעשה מתברר שכל הנ"ל היה רק בגדר "הוה אמינא", כי מסקנתו של החזו"א היתה אחרת, וכפי ששמענו מפי הרבני הישיש מוה"ר יוסף היילפרין ז"ל הנ"ל בעת היותנו במאנססתר, שכאשר ביקר פעם אחרת בזכרון מאיר לאחר פטירת אביו הגאון הרב ר' שמואל זצ"ל, סיפר לו דודו מוה"ר יעקב היילפרין ז"ל, שאחד מידידיו בדק לאחרונה את התפילין שלו ונמצא בהם שאלה על אות שהיה בה נקב, וחכך בדעתו אם לשאול את מרן החזו"א, כי התפילין הם בכתב האריז"ל ובין כך ובין כך יפסלם החזו"א כי הצדי"ק נכתב ביו"ד הפוכה. עם כל זה גמר בלבו, היות והחזו"א הוא המרא דאתרא, אם יפסלם יקנה לעצמו תפילין חדשות. להפתעתו, לא כאשר חשב היה: החזו"א השיבו שהנקב אינו פוסל, ואודות הצדי"ק אמר לו, שהואיל וראה שהחת"ס כותב בתשובתו³² שלמד עם הסופר³³ צורת אותיות של הרב בית יוסף³⁴, והצדי"קן הם ביו"ד הפוכה, על כן יש לסמוך עליו, ע"כ.³⁵

³²דברי חכמים

ואגב, מלבד הס"ת המיוחסת לחתם סופר שנשאר לפליטה³⁶ שהוא בכתב האריז"ל, יש עדות נאמנה על התפילין של החת"ס שהיו בכתב האריז"ל.³⁷

ממאנאשטירצענע נ"י משמיה דרבינו הגר"א מוויילנא זצלה"ה שאמר דעיקר הגירסא בזה"ק מהדר לאסתחרא ולא לאחורי, והראה לי הרב הנ"ל הגירסא כן בדפוס יושן. ולתשומת לב בהשוואה למה שכתב הסופר ממינסק אח"כ בכת"י (המובא לעיל בהערה 25) שהראה לו הרב הנ"ל "בדפוסים ישנים" בזה"ה. ועיי"ע להלן שמועה אחרת מהגדול מפינסק שהיה להגר"א ז"ל ב' ספרי תורה, אחד בכתיבה אשכנזית ביו"ד ישרה, ואחד בכתב וועליש ביו"ד הפוכה, כדי לצאת ב' הדיעות.³² יו"ד סימן רס"ג, וז"ל: "הנני שולח לו מכתב מהאי ספרא דוקא דידן, שלמדנו עמו תמונת אותיות של הרב בית יוסף, ומה שיראה ימיני הצדיק"ן מהופכין, הוא עפ"י קבלתי ממורי זצ"ל עפ"י קבלת האריז"ל ז"ל. ומפי מרן הגר"ש הלוי ואזנר שליט"א שמענו שהוא עצמו הראה בשעתו להחזו"א את התשובה הזו של החת"ס, וכן כתב בתשובתו ("שבט הלוי" חלק י' סימן ז"ב) וז"ל: "והיה לי ענין בזה עם מרן החזון איש זי"ע כאשר נשא ונתן אתי בעל פה, וכאשר עלה בדעתי לפסול כזה, אמרתי לו מדברי החת"ס זי"ע, ואמר שלא ידע מזה ובקשני שאראה לו בפנים והראיתי לו". (ועיי"ע בשו"ת מנח"י ח"ד סי' מ"ז).

³³ לאחרונה יו"ל ספר "כנסת סופרים" והרינו להעתיק מש"כ בעמוד קס"ב: "מן הראוי לציין מש"כ בספר תולדות סופרים (עמ' ס"ז בהערה) כי מרן החת"ס זי"ע מסר להגאון מוה"ר רבי מו"ה זוסמאן סופר זצ"ל [אביו של הגאון מו"ה פישל סופר זצ"ל תלמיד החת"ס] 'כמה וכמה סודות בענין כתיבת סת"ם, שהיו מקובלים בידו מאבות אבותיו הקדושים זצ"ל, שהיו ג"כ סופרים מפורסמים, ובפרט זקינו הקדוש רבי שמעון סופר זצ"ל'. [ובספר מזכרת פאקש ח"ב עמוד ב כתב, שמרן החת"ס העיד עליו שהוא גאון בעניני סופרות, והוא כתב להחת"ס ס"ת והפרשיות של תפילין. - ושמא 'ספרא דוקא' שכתב מרן זי"ע בלשונו הנ"ל הכוונה אליו], עכ"ל.

³⁴ דהיינו "כתב אשכנז". ויש שהבינו מתשובת החת"ס (הנ"ל) דקבלתו ממורו בקבלת האריז"ל הוא רק על אות צדי, ואילו שאר האותיות (א, ה, ח, ע, ש) הם עפ"י המבואר בב"י, וכן הבין מרן בשו"ת "שבט הלוי" (שם), וצ"ע כי לכאורה אין הכרח ללמוד כן מלשון החת"ס, די"ל דמה שהזכיר רק האות צדי, הוא מטעם דהי"ד הפוכה (לגמרי) הוא שינוי גדול וניכר יותר מהשינויים שבשאר האותיות שעפ"י האריז"ל, שבו היו גדולי ישראל שהחמירו לפסול, כנזכר בתשו' מאמר מרדכי הראשון (סוף סימן פ"ב), ואף היה תקופה שהחמירו בזה רוב גדולי פולין ובראשם הגר"י מרגליות בעל "סדר הגט" (עפ"י עדות הגר"י ישראל בהגר"ר שלום שכנא מלובלין משנת שי"ט - המודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמודים 607-807 - שהוא כעשתי-עשר שנים קודם התגלות האריז"ל והתפשטות הזוה"ק בעולם). ובס"ת המיוחסת למרן החת"ס זי"ע (ראה להלן הערה 63) גם שאר האותיות כתובים עפ"י קבלת האריז"ל. ובאמת המעיין בתשובת החת"ס הנ"ל, יראה שלא בא לשלול את שאר האותיות מקבלת מורו בקבלת האריז"ל, אלא לכלול גם את האות צדי"ק ביו"ד הפוכה, כמפורש בדברי החת"ס להרב השואל שם, וז"ל: "ולאחותי מזכיר דאין קפידא בדיעבד בתמונת אותיות שבסימן ל"ו וכמו שכתב בנודע ביהודא, הנני שולח לו מכתב מהאי ספרא דוקא דידן, שלמדנו עמו תמונת אותיות של הרב בית יוסף, ומה שיראה ימיני הצדיק"ן מהופכין, הוא עפ"י קבלתי ממורי זצ"ל עפ"י קבלת האריז"ל ז"ל".

³⁵ עובדות אלו הדפיס בעל השמועה עצמו בסוף ספר מגילת רות עם פירוש החסיד ר' יוסף יעב"ץ, עמוד 28 בליקוטים.
³⁶ שניצל באורח פלא בימי הזעם, והגה"צ רבי מיכאל דוב ווייסמאנדל זצ"ל העיד על אמיתות יחסו, כמובא בספרנו "ילקוט צורת האותיות" סוף עמוד 738. וראה עוד להלן הערה 68 בענין ס"ת הקדושה הנ"ל.

³⁷ צדקת הצדיק (פרק ו' או"ק יב) ששמע מהסופר המובהק הר"ר אהרן אונגר ז"ל מצפת ולסוף ימיו בעיה"ק ירושלים ת"ו, שהגה"ק רבי נחום מראחמיסטריווקע זצ"ל נתן לו פרשיותיו לבדיקה, ואמר לו שאלו הפרשיות הם של הגאון בעל חת"ס ז"ל. והיו כתובים הצדי"ו ביו"ד הפוכה.

וכמשקל-נגד ה"קלא דלא פסיק" שנתפשט ע"י הסופר ממינסק, הרי כמה מקורות להיפך, שהעידו תלמידיו ותלמידי תלמידיו של הגר"א ז"ל, והעתיקים בעמ"ח "צדקת הצדיק" בספרו החשוב:

[מבשר]

בשו"ת יד יוסף³⁸ כתב, דראה בין תכריך כתביו של הגאון המקובל רבי נפתלי הרץ אב"ד יפו, העתק מכי"ק הגאון רבי מנחם מענדל משקלאוו תלמיד הגר"א ז"ל, וז"ל: "תמונת הצדי"י הוא יו"ד נו"ן, והיו"ד מאחורי הנו"ן, או פניה לגבי נו"ן, או היו"ד מחזיר פניו מהנו"ן כמ"ש האריז"ל, זה לא איכפת לך, כי אלו ואלו דברי אלקים חיים". ומפורש כן בספר "מים אדירים"³⁹ מהגאון רבי מנחם מענדל משקלאוו ז"ל, וז"ל: "אך בעוה"ז הנקודה שהוא רצונו יתברך באה בסוד הצדי"ק, שהוא סוד היו"ד ונו"ן אחור באחור בידוע". ובספר "לוחות הברית" מהגאון רבי נפתלי הרץ ז"ל אב"ד יפו מביא בשער האיתון תמונת הצדי"י ביו"ד הפוכה.

וז"ל הגה"צ רבי יוסף זונדל מסלנט ז"ל⁴⁰: "העיד הרב מוהר"ר שכנא נ"י בעל מגיה, שהוא בעצמו קרא בס"ת של וועליש (שהצדי"י ביו"ד הפוכה) בוואלוזין לפני אדמו"ר נפש החיים בסדר מטו"מ. גם אני מעיד בתורת עדות שאני בעצמי קריתי בוואלוזין בביהמ"ד בשבת פ' מטו"מ בס"ת הכתובה כתב וועליש".

ומה שכתב החזו"א⁴¹ על רבנו שמשון ברוך שאמר, שכותב בפשיטות ובחימה שפוכה ששינוי זה פסול ומחטיאים את הרבים, ואשר לכן "בטלה דעתם של אחרונים ז"ל נגד הוראת 'ראשון' שהעיד עליו מהרי"ל לסמוך עליו". הנה כאמור לעיל, הזכיר החזו"א את מקורו מספר "כתוב לחיים", והרי בו הדפיס הסופר ממינסק את תמונת צדי"י ביו"ד הפוכה בתוך דברי הברוך שאמר. אך באמת אין שום הכרח ללמוד כן בדברי הברוך שאמר, דהנה זה לשון ה"תיקון תפילין"⁴²: "הזנב של היו"ד ימשוך בצואר [הנו"ן של הצדי"י]". ועל תיבת "זנב" תלה ה"ברוך שאמר" הגהתו וז"ל: פירוש רגל של היו"ד, לאפוקי מסופרים שבארץ ביירן שהיו בימי, שאינם עושים שום רגל ליו"ד של הצדי"י, אך שמדביקים פני היו"ד לצואר הצדי"י כמו שכותבים במחזורים כזה ובזה הם פוסלים מלאכתם ומחטיאים את הרבים באות אחת בתרי טעמי, חדא שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצואר של הצ', וכל האותיות צריכים להיות אדוקים בלי פירוד לבד מק' וה' כמו שהוכיח מהר"ם כו'. ועוד שמדביקים פני היו"ד לצואר אשר לא כדת כו', ואם היה לי כח הייתי מסלקם מן הכרם כמו שעשיתי בארץ לחיץ".

ופשוט דמש"כ הברוך שאמר שאינם עושים "שום רגל" ליו"ד הצדי"י, על כרחך כוונתו שאינם עושים שום רגל בצד שמאל של נקודת היו"ד, דהרי לגבי צד ימין של הנקודה, לא יתאים חסרון הרגל לסיבת הפסול שכתב "שמפרידים בין רגל של היו"ד ובין הצוואר". כי מאי נפ"מ איכא בין אם אין שום רגל, או יש משהו רגל בצד ימין, הלא

38. ירושלים תרנ"ח, הג"ר יוסף יהודה שטראסבערג ז"ל דומ"ץ קאסוב.

39. על האדרא זוטא בדף י"ג.

40. בסימן י"ד בס' תולדותיו.

41. באגרתו המודפס בספר "צדקת הצדיק" עמוד פה.

42. לרבינו אברהם מזונשהיים תלמיד מהר"ם מרוטנבורג, שהיה "ראש לכל כותבי תפילין שהיו בדורו ואחריו לא

קם כמוהו" (הקדמת ברוך שאמר).

בין כך ובין כך חייבים האותיות להיות מחוברים בלי שום פירוד. על כרחך דרצונו לומר, דהאות פסולה בכל גווני, אף לצד"י ביו"ד הפוכה (ולא מחמת שהיא יו"ד הפוכה), והסיבה: כי מדביקים פני היו"ד לצואר הצד"י אשר לא כדת, באשר אינם עושים שום רגל להיו"ד, שאז אינה אלא כנקודה בעלמא ופסולה.

ולחנם הרעיש הסופר ממינסק שהברוך שאמר פסל אות צד"י ביו"ד הפוכה, וכבר בדורו התווכח עמו בעל "אמרי שפר"⁴³ והשיג עליו דאין שום הכרח ללמוד כן מדברי הדברי הברוך שאמר, וכנ"ל.⁴⁴ (ועיי"ש באמרי שפר דאפילו בכתב מעורב⁴⁵ הסכימו עמו להכשיר גדולי דורו הגאונים הגדולים רבי צבי הירש אורנשטיין ז"ל אב"ד בריסק ורבי ברוך מרדכי ליבשיץ אב"ד נאווהרדאק.) ובאמת כבר ס"ל כן גדולי הפוסקים הקודמים כמו החוות יאיר⁴⁶ שהעיד דרוב הסופרים נהגו ביו"ד הפוכה, והפנים מאירות⁴⁷ והנוב"י⁴⁸ ורעק"א⁴⁹ והחת"ס.⁵⁰

וכן מצאנו ראינו לגדולי עולם בעלי ספר "מגן גבורים"⁵¹ בקונטרס תיקון סופרים⁵² שהבינו כן דברי ה"ברוך שאמר" בפשיטות.⁵³ ומאחר דנתברר שאין דעת "ראשון" הפוסל צד"י ביו"ד הפוכה, מתמוטט כל יסודו והכרעתו של הגר"מ שטערנבוך שליט"א דהמשנה

43. כלל ה' או"ק א' לרבי יעקב חיים סופר דק"ק קארלין (ווארשא תרל"ג) מודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 480 וז"ל: "נתווכחתי הרבה עם סופר אחד ממינסק בעמח"ס כתוב לחיים כי דעתו לפסול הפרשיות ההם, וכן כתב בספרו כתוב לחיים לפסול, ולפי דעתו פסולים התפילין לגמרי הנכתבים בצדיק בראש הפוך אף שאינו מעורב בכתב בית יוסף".

44. וכן נוטה ב"גידולי הקדש" (על ספר דעת קדושים) כלל ט"ו או"ק ל' (מודפס ב"ילקוט צורת האותיות" עמוד 402), ודלא כה"משנת אברהם" (זיטאמיר תרכ"ח, שער התמונה סעיף פ"ו) שציין את הברוך שאמר כמקור לשיטת הפוסלים על יו"ד הפוכה, ואין ספק שמקורו מספר "כתיבה תמה" שנדפס י' שנים קודם ספרו. ותימה על בעמח"ס "סת"ם כהלכתן" שציין (בעמוד קפג) את דברי הברוך שאמר כמקור נגד צד"י ביו"ד הפוכה, לאחר שראה את תשובת בעמח"ס צדקת הצדיק להגאון בעל חזו"א וצ"ל, שהב"ש מיירי מצד"י שפני היו"ד מחובר לצואר הנו"ן מבלי שום רגל כלל.

45. שיש באותו ס"ת, או באותם תפילין, ב' מיני אותיות צד"י ישרה והפוכה גם יחד. וכן פסק בשו"ת השיב משה סימן נ"א נידון ס"ת שחציה כתובה ביו"ד ישרה וחציה ביו"ד הפוכה, ודלא כה"משנת אברהם" (שם סעיף פ"ז, מודפס בספרנו הג"ל עמוד 313) שכתב בשם כל גדולי פולין [?] דהוא תרתי דסתרי, ועד כדי כך, דאין לעלות לס"ת שנכתב בצד"י של יו"ד ישרה עם תפילין בראשו שנכתבו בצד"י של יו"ד הפוכה דהוי תרתי דסתרי (וכן כתב ב"דקדוקי סופרים" המודפס בסוף ספר מאיר עיני סופרים, ומקורו מה"משנת אברהם" כמפורש בהקדמתו שם). וכידוע שבפולין נהגו הרבה לכתוב ס"ת בכתב ב"י משום דהאריז"ל לא צוה הוראתו רק בתפילין, לעומת גאליצא ורוסא ושאר מקומות שלא חילקו בין ס"ת לתפילין, ועל זה כתב במשנת אברהם (שם סעיף פ"ח) "וחדשים מקרוב באו שפרצו גדר והתחילו לכתוב בס"ת צד"י של יוד ישרה וישתקע הדבר ולא יאמר". ועי' בגדוה"ק כלל ט"ו סוף או"ק ל' שדוחה דבריו מכל וכל. ובשו"ת השיב משה (שם) כתב על שמועה כנ"ל ממקום אחר: "רחמנא ליצלן מהאי דעתא, רק כיון דבין כך ובין כך צד"י הוא, שפיר י"ל דעל דרך הסוד יש לכתוב בתפילין כך לכתחילה ובס"ת כך לכתחילה". ועיי"ש ב"ילקוט צורת האותיות" עמוד 695 בו הדפסנו פתיחה לתמונת האותיות שעפ"י האריז"ל מכת"י בעמח"ס ספר "קול סופרים" מהדורה תניינא.

46. בספרו מקור חיים סימן ל"ו.

47. ח"א סימן ס"ו.

48. מהדו"ת סימן קע"א.

49. ב"פסקים ותקנות" המודפס בספרנו ילקוט צורת האותיות עמוד 726.

50. יו"ד סימן רס"ו.

51. על טור ושו"ע או"ח, מהני תרי גיסי הגאונים הגדולים בעלי "מפרשי הים" הגר"ר מרדכי זאב והגר"ר יוסף שאול בעל שואל ומשיב.

52. המודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 355.

53. עיי"ש בשלטי הגבורים סוף ס"ק כ"ה שהעתיק לשון ה"ברוך שאמר" שצווח ככרוכיא על הסופרים של ארץ ביארין שלא היו עושין שום רגל ליד שעל הצדיק כו', וסיים שם בזה"ל: "ועכשיו אכשור דרי וסופרי זמנינו כותבין הצדיק בטוב, וישר כחם". ופשוט וא"צ לפנים דאין כוונתם של גדולי עולם אלו לומר דאכשור דרא שסופרי זמנינו

ממנהג אבותיו שהתפללו בנוסח ספרד לנוסח אשכנז, עליו להמיר פרשיותיו מכתב האריז"ל לכתב בית יוסף.

וביותר תמוה על מה שפסק שמי שמתפלל נוסח אשכנז עליו להחליף פרשיותיו מכתב האריז"ל לכתב ב"י,⁵⁴ הרי מי לנו גדול ממאור-הגולה מן החתם סופר ז"ע שבידוע התפלל בנוסח אשכנז, ועכ"ז התפילין והס"ת שלו היו כתובים עפ"י האריז"ל ביו"ד הפוכה.

ועל דבר עדותו של הסופר ממינסק, שהראה לו הגדול מפינסק בזהר הקדוש בדפוס ישן (ובכת"י העיד: בדפוסים ישנים) שהגרסא היתה "לאסתחרא", הנה לא רק שעדות זו מוכחשת מצד עצמה, כי כאמור בכל דפוסי הזוה"ק הישנים הנשמרים בבתי-עקד שוונים, אין ביניהם אף דפוס ישן אחד בגרסת "לאסתחרא", ובכולם הגרסא "לאחורא", אלא שעדותו זו מוכחשת גם מדברי הגדול מפינסק⁵⁵ עצמו, מספרו "אהל משה"⁵⁶ שמביא שמועה (שכתב עליה דקרב להאמין בה) שלהגר"א ז"ל היה ב' ספרי תורה כתב אשכנזי וכתב ספרדי,⁵⁷ כדרכו בקודש לחוש להחמיר ובפרט בשל תורה ודבר שאינו מבורר.⁵⁸

ואם כן, מי פתי יאמין לשמועה זו?⁵⁹ שהגר"א ז"ל חתך חלילה פרשיות תפילין כשרים בגלל הצדי"ן שנכתבו ביו"ד הפוכה, ולא בגלל פסולים אחרים.⁶⁰

וכבר הזכיר בעל "צדקת הצדיק"⁶¹ את הפס"ד שיצא מאבות בתי דינים דק"ק ווילנא ביום ו' י"ט כסליו תקנ"ח לפ"ק, שלא ישמע ולא יאמין שום אדם לדברי האומר בשם הגאון החסיד בע"פ, או יביא כתב שהועתק מכ"י הגאון זצוק"ל, עד שיתברר בבירור גמור ויקויים ע"פ בי דינא רבא. וכל מי שידפיס איזה דבר בלי בירור כנ"ל הורע חזקתו ולא להאמין בו שהם דברי הגאון.

* * *

(במקומם בערי גאליציא) הפסיקו לכתוב צדיק ביו"ד הפוכה והתחילו לכתוב צד"י ביו"ד ישרה, אלא שכותבין בטוב, דהיינו עם "רגל" ליד, ולא כבמחזורים.

54. וז"ל בספרו "מצות היום" ובקונטרס אחרון שבסוף ספרו החדש "סת"ם כהלכתן" (עמוד רפ"ה) וז"ל: "ולמעשה מי שאבותיו נהגו ככתב האריז"ל כחסידים, והוא אינו נוהג כלל כמסורת שלהם בתפלה וכדומה, נראה דכ"ש בתפילין ראוי לו להחמיר במ"ע כגר"א ועוד פוסקים שחששו בצ' הפוך... אבל כשנהג כמסורת אבותיו תמיד, גם בתפילין יכול לסמוך שכך עיקר דין תורה".

55. הוא הגאון רבי אלעזר משה הורוויץ ממאנאשטירצענע זצ"ל המובא לעיל.

56. חלק ב' סימן ב'.

57. שהצדי"ק הוא ביו"ד הפוכה.

58. והקשה עליו הגר"מ שטערנבוך שליט"א בספרו מצות היום (עמוד כ"ח): "ותמיהני, מי סיפר לו רז זה, ומעולם לא שמענו מתלמידיו ותלמידי תלמידיו שרבינו זצ"ל פקפק ח"ו בכתב שלנו. ואם פקפק, כ"ש בתפילין היה לו להניח...".

59. כמובא בספר "סת"ם כהלכתן" (ירושלים תשס"ז) להגר"מ שטערנבוך שליט"א, עמוד קפ"ג, וכדהבאנו לעיל הערה 23 מספר "בית יעקב" לר' ברוך ברודא בשם "תוספות מעשה רב". ואגב, בספר צדקת הצדיק (פרק י"א או"ק ד) כתב ששמע מפי גאון ירושלמי שבטעות מייחסים את "תוספות מעשה רב" להגאון בעל "פאת השולחן".

60. כדהוכחנו לעיל (בהערה 23) בבירור גמור דצד"י "כפופין עקומין לאחוריהן" על כרחך דאין כוונתו על יו"ד הפוכה.

61. פרק י"א או"ק ב ואו"ק יא.

הערעור נגד אות פ"א המקובלת

כשמן הצ"ף על פני המים, לא תהא האמת נעדרת גם על אות פ"א שלצידה, וטוב לצדי"ק וטוב לשכיננו, כי גם עליה לא פסח הסופר ממינסק לערער נגד צורתה המקובלת שהיתה נהוגה בכל תפוצות ישראל במשך כל הדורות, לאור החלטתו⁶² שהיא אות "שבורה" מחמת בליטת העקב שמאחוריה. ובמקום לעגל את בליטת משיכת הקולמוס מעט לאחוריה⁶³ שתיראה ככ"ף, המציא צורת אות פ"א "חדשה"⁶⁴, שכל עובי הבליטה תהיה "הפוכה" לפניה לצד פנים.⁶⁵ וצורה זו לא שערום אבותינו ורבותינו מאז ומעולם. ורק מחמת שהמ"ב העתיק דבריו⁶⁶ במשנת סופרים,⁶⁷ נתפשטה צורת אות פ"א חדשה זו אצל רוב כותבי סת"ם בתקופתנו.⁶⁸

אוצר החכמה

62. כמבואר להלן שאין זכר בראשונים שזהו נקרא "שבורה".
63. וכפי ששמענו מפי הסופר המובהק מו"ה אהרן פוללאק ז"ל שהביאו אליו לבדיקה את התפילין של החפץ חיים וצוק"ל שהיו בכתב ב"י, ולהפתעתו האותיות פ"א לא היו בצורת ה"כתיבה תמה", אלא כצורה הנהוגה מימות עולם במשיכת הקולמוס לאחוריו קצת, באופן שקו הירך המתעבה מעוגלת וכמנהג הרבה ספרי דווקני בכל הדורות.
64. כפי שצייר תמונתה בספרו "כתוב לחיים [כתיבה תמה]" המודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 460.
65. יש לציין, שהסופר ממינסק שיבש והשחיל את המלה "בפנים" בלשון האלפא ביתא לרבינו יו"ט ליפמאן שהעתיק בספרו "כתוב לחיים [כתיבה תמה]" וז"ל: "וזה יעשה ע"י שיתפוס הקולמס באלכסון, וכאשר תמשיך מעט לאחוריה הקולמס בפנים".
66. בצאת ספר זה לאור, היה בו תועלת ללומדי הלכות סת"ם, כי בכל הספרים הקדמים והשו"ת, היה קשה להבין את צורת אותיות סת"ם שהודגמו (כזה...) ע"י אותיות דפוס הרגילים, כידוע. חידושו של הסופר ממינסק מבואר בהקדמתו וז"ל: "וחקקתי האותיות בעופרת, בכדי להדפיס כל אות כדינה לכתחילה הצריך להיות, שלא נתעורר איש עד הנה לעשות זאת". וכמובא בהסכמת אב"ד קאלוואריע על ספר משנה ברורה, וז"ל: לא יאומן כי יסופר שיגע על כל דין ודין ועל כל פרט וספק, כי יש סימנים בשו"ע שיגע בהם כמה שבועות, ובפרט סימן ל"ב וסימן ל"ו יגע בהם כמה חדשים". וכמוכח מאות פ"א שהספר "כתיבה תמה" היה על שולחנו של החפץ חיים וצוק"ל.
67. סוף סימן ל"ו באות פ"א בהג"ה. ולפלא, דהמ"ב עצמו הרי לא סמך על הנוסחא המשובשת שהעתיק ה"כתוב לחיים [כתיבה תמה]" (מהאלפא ביתא דפוס שקלאב, תקס"ד) שאות פ"א כפופה יהיה לה זוית "מפנים ולא מבחוץ", וכדכתב מפורש דהפ"א צ"ל למעלה בצד ימין זוית מפנים וגם מבחוץ, כמובא בבית יוסף מקונדריס האלפא ביתא וז"ל: "פ"א כפופה יהיה לה זויות למעלה מפנים ומבחוץ כמו שכתב [רבי יהודה] החסיד". ולכאורה הא בהא תליא, דהואיל ולדעת הר"י החסיד צריך שיהיה לה זוית למעלה, ומתחתיה צריך שתהיה עגולה ככ"ף (לצאת דעת הגמ"י וספר התמונה), לכן יש למשוך את הקולמוס לאחוריה (תחת זוית הגג), שתהיה צורתה ככ"ף כמבואר באלפא ביתא ובב"י. וכן מפורש ב"מור וקציעה" לר"י עמדין (או"ח סימן ל"ו בהגהותיו על הב"ב בא"ב השני) וז"ל בד"ה שם פ"א כפופה: "יהיה לה זוית למעלה מבפנים ומבחוץ עכ"ל [הב"ן]. לכאורה נראה שסותר דבריו שכתב למעלה בביאור צורת האותיות הכללי (בא"ב הראשון) שתהא עגולה מבחוץ. וצריך לומר דר"ל עגולה מעט באורך ע"י בליטה קטנה לצד אחוריה, אחר שעשה לה למעלה זוית קטן, עכ"ל הר"י עמדין ז"ל. ועי"ע להלן בהערות 86, 96.
68. וכבר פרסמנו בעבר מספר "בנין אב" (כת"י) להרה"צ מו"ה יהודא אשר ראטה ז"ל ספרא דווקנא בעיה"ק ירושלים שהשיג נגד ערעורו של "כתיבה תמה [כתוב לחיים]" וז"ל: "ולענ"ד אינו נראה כן, כי כנראה הפ"א שבורה מקובלת אצלנו מדור דור, איש מפי איש, לעשות כן דוקא, ואפשר שאין עיקר הטעם כמו שאמרו הסופרים משום הבי"ת לכן שבפנים, ואפשר שיש עוד טעם נסתר בדבר כו', ע"כ נלענ"ד שאין לשנות ממנהג הקדמונים, וכן שמעתי בשם הגה"צ בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע שאין לשנות, וכן הוא בפרשיות הרב הצדיק ר"מ מפשעווארסק זי"ע, רק מה אעשה שכבר נתפשט פה בירושלים תובב"א אצל אשכנזים הרבה לעשות דוקא כהכתוב לחיים [כתיבה תמה] והמ"ב, וקשה לשנות בשבילם. אך לדידי, אין לשנות ממנהג הקדמונים, וגם אני אינני משנה בכתיבת האריז"ל, עכ"ל. ובאמת יש סיוע למש"כ דאפשר דאין עיקר הטעם משום הבי"ת לכן שבפנים, מדברי הב"י והד"מ הארוך שכתבו גם ב"פ פשוטה שתהא משוכה לאחוריה כמו פ' כפופה, אף דבאות ה' פשוטה ליתא להאי טעמא דבי"ת לכן. וכן ראינו בס"ת הקדושה של מרן החת"ס ז"ל (שהגה"צ רבי מיכאל דוב ווייסמאנדל ז"ל העיד על אמיתות יחושה) שירך אות ה' פשוטה משוכה לאחור כמו פ' כפופה. וראה עוד בספר "שיח סופר" (כלל ה סוף אות ה' פשוטה) שמביא נוהגין כן בכתיבת האריז"ל (נדפס בספרנו ילקוט צורת האותיות עמוד 474, ועיי"ש (בעמוד 738) הערתנו נגד מה שכתב בספר "קול סופרים" מהדו"ת. ועיין להלן בהערה 96 עוד סיוע לדברי ה"בנין אב" הנ"ל מתמונת צורת הפ"א השבורה שהדפיס הגאון בעל "בית אהרן" בספרו.

אוצר החכמה

א. יהיה זה שנה אצלך ברחמי. ואם גזית נטן. אמן יהיה מלכך נצח ואמרוהו. שמואל א' א' וכן אמר
יהיה עמך. אמן וקפסם יהיה זה גזית כמו קודם. יהיה אצלך על פסח אצל שמואל ויהיה אצל
יהיה אצל שמואל עמך. ומה שכתבתי. אמן ואם תהיה בתוך שנים ויום וחדש.

הדפסה ברזולוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
אור ישראל <מאנסי> - נב (שנה יג ד) קובץ עמוד מס: 195 הודפס ע"י אוצר החכמה

וכבר פרסמנו בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמודים 737 738 את השגותינו נגד כמה שינויי המצאותיו⁷¹ של בעל "כתיבה תמה" ממינסק, וזהו בנוסף על השגותיו הרבות של הרה"ג בעל "מנחת סולת" מהדיר ספר "ברוך שאמר"⁷² נגד ספר "כתיבה תמה". וב"ה שדברינו עשו קצת רושם, ואף שקשה להחזיר את הגלגל אחורנית,⁷³ מתרבים הסופרים השומרים על מסורת הפ"א המקורית המקובלת מסיני⁷⁴ שהיתה נהוגה במשך כל הדורות שלפנינו, וכאשר כתב הרמ"א בס"ת הקדושה בעצם כי"ק,⁷⁵ שהיתה מונחת בקראקא עד לחורבן הנורא בשנת ת"ש.⁷⁶

אדרבה, הפ"א החדשה היא אות שבורה

הנה בראש ובראשונה עלינו לחקור מהו אות "שבורה", והיכן מקורו בראשונים.

הנה כבר הבאנו לעיל בתחילת מאמרנו מה שכתב רבינו שמשון בהקדמת ספרו "ברוך שאמר", וז"ל: "כאשר ראיתי פועלי און שכתבו תפילין ומזוזות שהיתה הכתיבה שבורה וחצאית כמו שכותבין במחזורים, ופרודה ודבוקה במקום שאין דינה להיות כך". הנה מלשון הקדמתו זו של רבינו לא מבואר מה נקרא אות שבורה.

ב"תיקון תפילין" לרבינו אברהם מזונשהיים כתב (באות וי"ו) וז"ל: "כי כתיבה תמה תהיה ולא שבורה וחצאית כמו משי"ט בלע"ז, ולא כמו שכותבין במחזורים, אלא מתמעט והולך מלמעלה למטה".

ומבאר דבריו רבינו הברוך שאמר בהגהה (נה)⁷⁷ וז"ל: "והנה פקח עיניך וראה, כמה הפליג זה החכם [רבינו אברהם] על הו"ו שאין לכותבו כלל כמו כתיבה שבורה וחצאית

71. וסימנך א'לף: השינוי באות א' הוא בדין הרחקת יו"ד התחתון מקצה גופו העליון של הגג, כשיעור עובי קולמוס וחצי, שמקורו ב"אלפא ביתא" לרבינו יו"ט ליפמאן (והובא בב"י בא"ב הראשון) דכוונתו שם ברורה דקאי על הרחקה מלמעלה למטה (וכמפורש שם כדי שלא תיגע נקודת היו"ד התחתונה בגוף האל"ף ותיפסל), והסופר ממינסק טעה בהבנת האלפא ביתא וכתב בספרו "כתיבה תמה" להרחיקו מקצהו משמאל לימין, מה גם שהיא צורה מגונה ומשונה מצורת אות אל"ף שנהגו מימות עולם. והסופר המובהק הרה"צ ר' נתנאל תפילינסקי ז"ל שנגרר אחריו בזה, חזר בו בסוף ימיו. וכן באות ל' שינה מעצמו שצואר היו"ו שעליה תהיה כפופה בשיפוע לצד שמאל, והרבה מסופרי זמנינו נגררים אחריו בזה. והנה לא רק שאין שום מקור בראשונים ובאחרונים לכפיפות הצואר (חוץ מהמשנ"ס שהעתיק לשונו בזה), אלא מפורש להיפך בכתרי אותיות לרבינו יהודה החסיד ד"צואר הלמ"ד מכון כנגדו וזקוף". וכן נהגו הסופרים בכל הדורות, כי רק על ראש היו"ו מוזכר כפיפה כדהביא הב"י בשם המנהיג (עי' ספר מלאכת שמים כלל כו או"ק כ"ג, ומודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 286). וכאמור באות פ' ששינה מעצמו את צורתה המקובלת מימות עולם לצורת "שבורה" חדשה.

72. ראה מנחת סולת על ה"אלפא ביתא" בהערות: 32, 33, 34, 38, 39, 40, 54, 65, 155, 172, 173, 190, 199, 209, 227, 245, בהם העיר על "חוסר דיוק" של הסופר ממינסק בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים. ופשוט דאין לחוש לערעוריו נגד מסורת אבותינו ורבותינו בקבלת כתב האשורית המאושרת המקובלת לנו מסיני.

73. וכדהזכרנו לעיל הערה 68 התנצלותו של הסופר המובהק הרה"צ רבי יהודה אשר ז"ל: "מה אעשה שכבר נתפשט פה בירושלים תובכ"א אצל אשכנזים הרבה לעשות דוקא כהכתוב לחיים [כתיבה תמה] והמ"ב, וקשה לשנות בשבילם. אך לדידי, אין לשנות ממנהג הקדמונים, וגם אני אינני משנה בכתיבת האריו"ל".

74. "כי כתב אשר נכתב באצבע אלקים לא דבר ריק הוא, אלא צורתם וסוד תבניתם מסיני נתנה" (לשון רבינו יום טוב ליפמאן בהקדמת ה"אלפא ביתא", שהיה תלמיד המרדכי ורבינו שמשון ברוך שאמר).

75. כמובא להלן הערה 80.

76. ראה מאמר "ספר תורה שכתב הרמ"א האם ניצל מצפרי הנאצים" הנדפס ב"הקולמוס" אייר תשמ"ה עמוד 21.

77. לאחר שהביא דברי רבינו מנחם תלמידו של רבינו אלעזר מגרמיזא אשר כתב על הו"ו בספר כתר שם טוב שלו וז"ל, והו"ו מורה על האצילות, הכלי הנאצל מעילתו, שהוא עבה מלמעלה ונמשכת עבה עד שהיא מתמעטת והולכת למטה".

כמו שכותבין במחזורים, לפי שאין קיבול והילוך השפע מתמעט ומתרבה אלא מתמעט והולך".

וב"אלפא ביתא" (השלישי⁷⁸ באות וי"ו) לרבינו יו"ט ליפמאן מפרש דברי רבו הבורך שאמר הנ"ל וז"ל: "ורגלה ארוך כו' ופשוט תחתיה בשוה, ולא תהיה כמו כתיבה שבורה באמצע דקה, רק תמה ושלימה ומתמעטת עוביה, וזה רומז לסוד".

נמצינו למידין מדברי רבותינו הראשונים, שאבר מן האות המשתנית בבת אחת מעבה לדק ומדק לעבה, כמו שעון-חול (זאמד-זייגער), נקראת שבורה, וכפי שהרגיש בזה ידידי הסופר המופלג ר' מאיר יצחק גליקמאן נ"י..

והנה באות למ"ד, מלמדינו רבינו יו"ט ליפמאן כלל גדול בגדר אות שבורה, וז"ל: "וכן אפרש בעז"ה שתמונת למ"ד כמו כ"ף כפופה ועליה וי"ו. ומהאי טעמא כתבתי שיהא זנבה עב וכפוף היטב לפניה.⁷⁹ ושמעתי קוראים תגר, אם הזנב עב יהיה הכתיבה שבורה ולא תמה, וליתא, כי הכ"ף עצמה תוכיח שדקה באמצעיתה. וכן צואר הלמ"ד עצמה דקה בין ראשה לגופה, וכן קיבלנו שזנבה יהיה עב, ומסכים לאשר פירשתי שתמונתה כמו כ"ף, ומהאי טעמא תהיה עגולה מאחריה", עכ"ל.

הרי לנו הוראה ברורה מדברי רבותינו הראשונים, דעל אות שיש "קבלה" לעשות כן, אין לקרוא עליה תגר שהיא "שבורה". והכי נמי באות פ"א הואיל ד"כן קיבלנו"⁸⁰ בכתיבה האשכנזית שהיתה נהוגה בכל תפוצות ישראל לעשות הירך במשיכת הקולמוס לאחוריה (דייקא),⁸¹ אין להתחשב בקריאת תגר (של בעל "כתיבה תמה" ממינסק) דהוי "אות שבורה".

ומכלל הן אתה שומע לאו, דהמשנה ידו על התחתונה, הואיל ובמשך כל הדורות לא היתה קבלה כזו לעשות את הירך שבור מצד פנים עב למעלה ודק למטה, הרי דעל כגון דא אית לן קריאת תגר מרבותינו הראשונים בעלי "תיקון תפילין, ברוך שאמר ואלפא ביתא" נגד הפ"א החדשה שנתפשטה בתקופתינו, שהיא היא "אות שבורה".⁸²

לשכת התלמוד

78. המובא בב"י (סימן ל"ו) בא"ב השני.

79. דהיינו שיש לה מושב, ולא ככתיבה הספרדית שהרגל יורד בשיפוע לצד שמאל מבלי מושב כלל.

80. וכן בס"ת הקדושה העתיקה שכתבה רבינו הרמ"א ז"ל בעצם כ"ק, משיכת בליטת הפ"א היא לאחוריה, כעדות הרה"ק רבי ירחמיאל משה מקאזניץ זצוק"ל (לענין מספר עובי הקולמסין לרוחב השורה שיעלו לחשבון ג' פעמים למשפחותיכם, מודפס בקובץ "בית אהרן וישראל" שנה ג' גיליון ב' יד) וז"ל: "והפ' משמע שלמעלה הוא לא פחות מקולמסא וחצי כמו שהביא הב"י ז"ל באר"ח סי' ל"ו, ומושבה [מפני שיוצאת מאחוריה כמו שהביא שם] רחבה כג' קולמסין, וכן תמונתה בס"ת של הרמ"א ז"ל כזה... ולכן בעמדה [האות פ"א של למשפחותיכם] אחר השי"ן תוכל הבליטה ליכנס תחת ראש השין השלישי" (=תחת ראש השלישי של השין). וב"ה זכינו לראות הרבה ס"ת עתיקי יומין, אף מימות הראשונים, ובכולם לא נמצא משיכת הבליטה העבה תהיה "הפוכה" לפניה פנימה, אלא לאחוריה חוצה.

81. כמפורש באלפא ביתא ובב"י, שלמעלה יהיה זוויות מבפנים ומבחוץ כדעת ר"י החסיד, ומתחתיה תהיה הבליטה משובה לאחוריה באלכסון שתהא עגולה מבחוץ, כדי לצאת דעת הגמ"י וספר התמונה. ודלא כה"כתיבה תמה" שהגיה בשיבוש לשון האלפא ביתא שהעתיק לספרו מכפי המובא מפורש בב"י, כדהזכרנו לעיל הערה 65 ובהערה 67. ואגב, המעיין בביאור הב"י (שאחר הא"ב השני) המודפס בסוף ספר "כתיבה תמה" עמוד 34 באות פ' כפופה, ישתומם משיבוש העתקת לשונו של הב"י, שדבריו שם הם היפך גמור מהמודפס בב"י. ובספר כת"י מבעהמ"ח הנ"ל הנמצא ברשותנו, גם שם העתק לשון הב"י משובש מאד ובאופן אחר, ומה נאמר ומה נדבר.

82. ואמנם הרגיש בזה הגר"מ שטערנבוך שליט"א בספרו "סת"ם כהלכתן" (עמוד קפב) שכתב דנכון שגם בחלקו הפנימי לא יהא שבור אלא בתחילתו עבה ואח"כ עובר לדקות בהדרגה (מתמעט והולך) וכדציין שם (בהערה 4) דאי לאו הכי נראה כאות שבור, אך לא הבחין להבדיל בין הפ"א החדשה שהומצאה ע"י הסופר ממינסק ובין הפ"א הישנה

הרב יצחק אייזיק ווארשל

ממינסק עצמו, ואינה בכלל שאר האותיות הנ"ל שהחמיר בהם הגאון הגדול רבי דוד לוריא זצ"ל.

וכן נראה בספרו "כתיבה תמה" הנדפס שמביא באות נו"ן את הוראת הגרד"ל זצ"ל על שינוי זה באותיות נו"ן, צדי"ק, תי"ו,⁸⁷ ואינו מזכיר ביניהם את אות פ"א שנכתבה בשבירה כזו שתהיה פסולה מצד שינוי צורה.⁸⁸

ובטעמא דמלתא יש לחלק ביניהם בפשיטות, כי השינוי בכל האותיות הנ"ל הם שינוי ממסורת הקבלה, משא"כ אות פ"א כזו, אנן סהדי שהיא מצויה ברבבות ס"ת חשובים ומהודרים מדורות הקודמים, ואם על ה"שבורה" שהוזכרה בראשונים, אין לקרוא תגר עליה מהטעם דלעיל ד"כ **קיבלנו**,⁸⁹ כ"ש וק"ו על ה"שבירה" (בלשון מושאל) שהוזכרה רק באחרונים הנ"ל, שאינה כוללת את אות הפ"א המקובלת, כשם שאין לקרוא תגר על חטוטרא דחית המקובלת.⁹⁰

ותדע, שהגאון בעל "מאיר עיני סופרים"⁹¹ הביא בספרו "דקדוקי סופרים"⁹² את הוראת הגרד"ל אב"ד ביחאוו ישרן, לפסול אותיות נו"ן, צדי"ק ותי"ו, ובאותו עמוד כמה שורות אח"כ, צייר צורת האות פ"א בשבירה הנ"ל, עיי"ש⁹³ ודו"ק.

כתיבה תמה וברורה

והנה הנהיגו כל הסופרים והסופרים שכתבו יתירה ענין
תורת הכתיבה בזה ש' שכתב בשם החסיד והסופרים שכתבו יתירה ענין
וכל זית מנפנים יתירה מרובע ט"ס. ולא תיגע הנקודה בשום מקום יותר
ולא נגעה הנקודה בפנים בלילה - או למעשה פסולה והיא חק היסוד :
ולא משך הנקודה מסופה מצע - הפ"מ הכתיבה גל"ע א"ס כשירה נדעשה
דמקלקל הול"ו לגמרי : ומה שהיה הסופרים לעשות טקב מכתוב בלילה
כזה **פ** ואומרים שזה להפסיק הכתיבה לכן בשמים - הוא ממש אות שבור
ולחלופו **פ** בבית שחור מכתוב. ולריך להיות ענין מכתוב כמו כא"ף
ממש כמבואר. רק בפנים לריך להיות צי"ת לכן - וזה שכתבו כך שאינם
יודעים הסגל לעשות - לתשום הקולמס כאלכסון ומה **י**לא העשות לעשות
טקב מכתוב :

87. מודפס בספרנו "ולקוט צורת האותיות" עמוד 459 וז"ל: "ראיתי בק"ק שקלאב שהסופרים כותבים נו"ן בציור כזה וגם צדי"ק הנון כפופה כזה, וגם באות תי"ו רגל השמאלי כזה, והראיתי להרב הג' דשם ופסלם. וגם שמעתי בעצמי מפה קדוש מהרב הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ ר' דוד לוריא מביחאוו ישרן וצלה"ה שפסלם, והוא פסול גמור דהוי אות שבורה ממש".

88. וכן הביאו בספר "שיח סופר" (כלל ה סעיף כו), ויש שם ט"ס נתיב לחיים וצ"ל כתוב לחיים) והוא מודפס בספרנו "ולקוט צורת האותיות" עמוד 473. ומש"כ ב"אמרי שפר" (כלל ה באות צדי"ק) שלא יעשה הנון שבור כי יש מהגאונים שפוסלים אות שבור, ודאי כוונתו על הגאונים אב"ד שקלאוו וביחאוו זצ"ל הנ"ל שהזכיר הסופר ממינסק שהיו בימיו של האמרי שפר, אשר היה בר פלוגתיה של הסופר ממינסק כמוזכר לעיל בפנים השייך להערה 43.

89. וכעין זה נראית שבירת הפ"א בתפילין שכתבם ספרא רבה דישאל הרה"ק בעל אור פני משה זי"ע מפשעווארסק.

90. מנחות כט: "אמר רב אשי, חזינן להו לספרי דווקני דבי רב דחטרי לגגה דחית"ת, דלפירוש ר"ת אין גגה משוכה בשוה כפירוש רש"י, אלא שהיא (שבורה) כשני זי"נין המחוברים למעלה ע"י חטורת. ולענינינו ראוי להעתיק לשון ה"לבושי שרד" (סימן ל"ו ס"ק ה) וז"ל: "דהחטורות אין מבטל צורת האות, וראיה שהרי אנו יוצאין ידי רש"י ורבינו תם ועושים מקל וחטורות ואין אנו חוששין שמא לדעת רש"י פסול כי החטורות מבטל צורתה, אלא ודאי דאין בה ביטול צורה כלל".

91. בהסכמת הגאונים הגדולים רבי שלמה קלוגער ובעל שואל ומשיב זצ"ל בשנת תרכ"ב.

92. סימו ז' אות נו"ו.

אוצר החכמה

ויש לציין, דמה שכתב בעל "כתיבה תמה" נגד הסופרים: "שאינם יודעים (ההרגל לעשות) לתפוס הקולמוס באלכסון, ומזה יצא הטעות לעשות עקב מבחוח". הנה כמה שורות קודם דבריו אלו, הביא מספר "בית אהרן"⁹⁴ שהאות פ"א צ"ל עגולה מבחוח. והמעין ב"בית אהרן" בתורת הבית⁹⁵ יראה תמונת האות פ"א שצייר שם, שהיא שבורה ממש,⁹⁶ וכדאמרן ד"כן קיבלנו", ועל כגון דא כבר הורו רבותינו הראשונים דהיא נקראת "תמה" וליתא לקריאת תגר שהיא שבורה.

תורת הבית

צורת אות פ

פ כזה דעת הפוסקים שיעשה עגולה כמו כף וצורתה כ"ו הפיכת ודעת החסיד שיהיה מרובעת שכתב הלוכן צריך להיות כמו כ"ו ולכן הקנימו הפוסקי' שיעשה הפ"א עגול מנד החוץ וכל זווית בפנים מרובע וכן יעשה ע"י שיתפסק הקולמוס באלכסון ותמשך לאחר מכן מעט עגול כזה **פ** ויעשה עגול

שתינק

א"ו ו"א

י"ו ככ"ו

ז"ז לקמן

ו ודוק):

ז"ל לזד

ז: שמאל

צורת אות פ"א המודפס בספר בית אהרן

לאור כל הנ"ל נראה, דלא לחינם הכניס גאון ישראל החפץ חיים זצוק"ל במשנתו הברורה את קריאת התגר של ה"כתיבה תמה" כהג"ה במאמר המוסגר בתוך סוגריים מרובעים. וכאמור לעיל⁹⁷ שבתפילין של החפץ חיים עצמו לא היתה צורת האות פ"א "שבורה מבפנים" כהמצאת הסופר ממינסק. וכמו כן ראינו בתפילין שנכתבו מאותו סופר שכתב את התפילין של החפץ חיים זצוק"ל, שמשיכת הקולמוס היא לאחוריה בבליטה קטנה לצד ימין ולא לפנייה לשמאל, וע"כ חלילה לנו לערער על צורת האות פ"א המקובלת מימות עולם, כפי שכתבה רבינו הרמ"א ז"ל,⁹⁸ ומשה אמת ותורתו אמת.

* * *

93. מודפס בספרנו ילקוט צורת האותיות עמוד 538.

94. מהגאון רבי אהרן מירלש ז"ל אב"ד וורעשנא (בערלין תק"ץ) בהסכמת הגאון רבי עקיבא איגר ז"ל.

95. מודפס בספרנו "ילקוט צורת האותיות" עמוד 298.

96. אע"פ שהיא עגולה מבחוח למעלה ולמטה, והוא חידוש גדול, כי בכה"ג הרי אין צורך ביציאת הבליטה לאחוריה, כי בלא"ה נראית ככ"ף ע"י שהיא עגולה למעלה ולמטה. ומכאן ראינו לדברי הסופר המובהק הרה"צ ר' יהודא אשר ראטה ז"ל המובא לעיל (הערה 68) "דאפשר שיש עוד טעם נסתר בדבר", כיון דהטעם המובא באלפא ביתא לעשות משיכה לאחוריה הוא כדי שעי"ז תהיה עגולה מבחוח, וזה שייך רק כשעושין לה זווית למעלה כדעת הר"י החסיד ורבינו שמחה. ועיי"ע שו"ת חתם סופר (יו"ד סוף סימן רס"ז הנזכר לעיל בהערה 32) וז"ל בהמשך שם: "ויראה הלכך שבתוך הפיפין שהוא ממש צורת ב"ת כמבואר במקובלים", ודו"ק.

97. בהערה 63.

98. ראה לעיל בהערה 80 שבליטת הפ"א נכנסה תחת ראש השמאלי של אות שי"ן שלפניה, כגון בתיבת למשפחותיכם. והוא כביאור הר"י עמדין ז"ל בדברי הבית יוסף הנזכר לעיל הערה 67.

הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התכנה
אור ישראל <מאנסי> - נב (שנה יג ד) קובץ עמוד מס: 101 הודפס ע"י אוצר החכמה